

A. Molnár Ferenc, A legkorábbi magyar szövegemlékek Olvasat, értelmezés, magyarázatok, frazeológia

Agatha XVIII. A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kara, Klasszika-filológiai Tanszék.
Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár Kiadványok 8. Debrecen, 2005. 188 lap

A könyv a négy Árpád-kori szövegemlék egyenkénti, azonos szerkezeti mintát követő elemzését, függelékként „Az apostoli hitvallás *halottaiból* szava és ami körülötte van” című tanulmányt, a mindezeket keretbe foglaló, a kutatás szempontjából lényeges információkat közlő „Bevezetés”-t, illetőleg „Kitekintés és összegzés”-t tartalmazza. A kötetet bőséges irodalomjegyzék és angol nyelvű összefoglalás zárja.

Bár az egyes fejezetek önálló tanulmányok (előtörténetüket tekintve annak is készültek), az előttünk álló munka a szerző szemlélete, célja és a cél elérésében alkalmazott módszerek

alapján egységes könyvnek tekinthető. Nyelvemlék-elemző fejezetei címük szerint azonos felépítésűek (olvasat, értelmezés, magyarázat), de a Halotti beszéd és könyörgés, valamint az Ómagyar Mária-siralom feldolgozása jóval terjedelmesebb, mint a másik két emlékről szóló fejezetek. Ez az előmunkálatok ismeretében (vö. 180–1) érthető és elfogadható. Azokat a tipográfiai és belső szerkesztési különbségeket azonban, amelyek a tanulmányok korábbi közléséből öröklődtek, érdemes lett volna megszüntetni. Kétségtelen, hogy az utólagos egységesítés mindig számos buktatót rejt, a kötet koherenciáját azonban erősítette volna.

„Aki [...] legkorábbi szövegmélekeinket tanulmányozza, nagy elődöket is követ” – írja a szerző (7). Valóban, BENKŐ LORÁND monográfiája után (Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegmélei. Bp., 1980.), illetőleg a korábbi szakirodalom tetemes voltának tudatában a szakmai felkészültség mellett erős készletés, nem csekély önbizalom és bátorság kellett ahhoz, hogy az 1980-as évtized (mikro)filológiai részlettanulmányaitól (vö. 180) elindulva a szerző célratörő kutatási tervet, majd összefoglaló eredményt is alkosson. A MOLNÁR FERENC sok időt és energiát fordított azokra a közleményekre, amelyek e kötet előmunkálatainak, sőt előzetes részletközléseinek is tekinthetők. A jelen recenzió szempontjából különösen fontosak azok a publikációi, amelyek a „Tanulmányok a magyar egyházi nyelv története köréből” (szerk. A. MOLNÁR FERENC és M. NAGY ILONA. Debrecen, 2003.) című kötetben jelentek meg. Ezekkel KOROMPAY KLÁRÁnak a kiadványról közölt kritikája (MNY. 2008: 484–8) részletesen foglalkozik. Az ő megállapításaival teljesen egyetértek, azért a továbbiakban a most vizsgált könyvnek csak a Königsbergi töredéket és a Gyulafehérvári sorokat elemző fejezeteihez fűzők észrevételeket, illetőleg néhány olyan kérdésre térek ki, amelynek mind a négy emlék vizsgálatához kapcsolódóan fölmerülhetnek.

A Königsbergi töredék olvasata, értelmezése és magyarázata a Halotti beszéd és könyörgés és az Ómagyar Mária-siralom tárgyalása után következik, tehát eltér mind a korábbi, mind a BENKŐ nyomán követett – az emlékek feltett kronológiai rendjén alapuló – gyakorlattól. A szerző ezt praktikus megfontolásokkal indokolja, s ha külön nem térne ki rá, talán fel sem tűnnék a dolog. Így azonban feltűnik, hogy a sorrend mögött mintha nyitva maradna (ahogy ma gyakran mondják, lebegne) a nyelvemlék datálása is (120). – Az érthető és elfogadható, hogy a szalagok vizsgálatára nem vállalkozik; a kronológiával kapcsolatos fenntartásai azonban bővebb kifejtést kívánnának. (Tudván, hogy a négy emlék problematikája továbbra is foglalkoztatja – vö. Nyr. 2008: 53–63 –, számíthatunk rá, hogy egyszer erre a kérdésre is visszatér.) Említést kíván egy apró technikai következetlenség is: a KTSz. rövidítés kétértelmű használata. A betűsor ugyanis hol a teljes nyelvemlékre (KT. és KTSz. együtt) utal, hol csak a Szalagokra. Ez az adott szövegkörnyezettől függően nem mindig okoz félreértést, több helyen azonban zavaró.

1984-ig nem voltak biztos információink arról, mi történt a nyelvemlékkel a második világháború és az azt követő évek során. VÍZKELETY ANDRÁS közleménye (MKSz. 1984: 330–4) alapján itt pontos tájékoztatást kap az olvasó, és értesül arról is, hogy bár a KT. (a vártnál jobb állapotban) fennmaradt, a KTSz. sorsa továbbra is ismeretlen.

A nyelvemlék értelmezésével kapcsolatban a szerző elsősorban a szöveg alakzatait, kötött szókapcsolatait (gyakori szóhasználatával: formuláit) vizsgálja. Imponáló az a bőség, amellyel az (olvasata szerint) *világnak kezdetüitől fugva* szerkezet latin megfelelőit és magyar változatait dokumentálja, illetőleg az a finom kritika, amellyel a bemutatott nyelvi adatokat és a nyelvemlék szövegtípusára, műfajára, eredeti rendeltetésére vonatkozó korábbi feltevéseket szembesíti. Foglalkozik a KT. utolsó mondatának új értelmezési lehetőségeivel

is, nevezetesen azzal, hogy a *benne* névmás nem a mondat elején említett Istenre, hanem az elliptikus szerkesztés miatt a szövegből hiányzó Jézusra vagy Szűz Máriára, az ő büntelenségre utal. Magam főként a másodikként említett lehetőséget tartom megfontolandónak, hiszen Mária az, aki eredendően földi lény, s büntelensége, „tisztán maradása” csakis Istentől való kiválasztottságával magyarázható.

A Gyulafehérvári sorok, a gyulafehérvári Batthyány Könyvtár egyik latin nyelvű kódexének három különböző helyén található vendégszöveg-csoport, 1898-ban történt fölfedezése óta még nem részesült monografikus feldolgozásban. Leírása minden szakbibliográfiában és szöveggyűjteményben megtalálható (vö. 137–8), de az emlékekkel kapcsolatos részletkutatások összefoglalásával itt találkozunk először. A MOLNÁR FERENCnek nagy érdeme, hogy a Gyulafehérvári sorokkal és az anyakódexszel kapcsolatos sokféle információt összegyűjtötte és rendszerezte, s ezzel megközelíthetőbbé tette a nyelvtörténeti kutatások és az oktatás számára. Meggyőzi az olvasót arról, hogy a GyS. „haszonlóan [...] többi korai nyelvemlékünkhez – a magyar (egyházi) írásbeliséget erős szálakkal köti a korabeli keresztény (Nyugat)-Európához” (145). – Bár a könyvnek ez a legrövidebb fejezete, itt sem hiányoznak a szövegpárhuzamok. A harmadik, Krisztus szenvedéstörténetét idéző magyar szöveg különösen bőséges kiegészítést kap a magyar kódexirodalomból.

Néhány, a kötet egészét érintő észrevétel: A recenzió nem kíván kitérni a nyelvemlékek helyesírás-történeti és olvasati részletkérdéseire, mert az ilyen megjegyzések inkább a részletes bírálatba valók. A szerző olvasati megoldásait általában el is fogadom. Arról azonban szívesen olvastam volna bővebben, miért hagyta el a hangtani (olvasati) variációkat; technikai, szemléleti-koncepcionális vagy egyéb okokból? – A vita ugyanis itt kezdődhetne.

A KT. kapcsán már szóltam a datálás kérdéséről; ez azonban megjelenik az ÓMS. (69) és a GyS. (144) kapcsán is. A jelzett helyeken olvashatónál markánsabb megfogalmazást, illetőleg részletesebb kifejezést kívánna, hogyan vélekedik a szerző a létező másolat és a feltett eredeti keletkezésének időpontjáról, illetőleg a szakirodalomban olvasható, egymástól eltérő állásfoglalásokról.

A nyelvemlékek magyarázata során A. MOLNÁR a korábbiaktól eltérő értelmezést többször is másolási hibára alapozza (pl. HB. *feze, unuttei*, ÓMS. *kyniuhhad*, KT. *lejeffen* stb.). Ezek egyike-másika az olvasó számára meggyőző vagy elfogadható, s vannak közöttük olyanok is, amelyekről különböző okokból (akár pusztán a megszokás erejénél fogva) idegenkedünk. Ha ezt a megoldást a magyarázati módszer elemeként alkalmazzuk, akkor azt is meg kellene indokolnunk, miért így járunk el. A betűtévésztes tényeit a szövegmásolatokban nem tagadhatjuk, és azt is tudjuk, hogy a tévesztés lehetősége a másolás során bizonyos körülmények hatására megnőhet. Amíg azonban nagyobb korpuszokon nem vizsgáltuk meg a másolási hibák és a hapaxok keletkezésének összefüggéseit, az íráshibát mint magyarázati lehetőséget érdemes nagyon körültekintően kezelnünk.

A. MOLNÁR FERENC munkájának tudományos értékét az MTA doktori fokozata minősíti, ehhez aligha szükséges bármit hozzáfűzni. Érdemes azonban külön is felhívni a figyelmet a könyv g y a k o r l a t i hasznára és használhatóságára. Azzal, hogy a nyelvemlékekre vonatkozó tudnivalókat tömören, „a tudomány mai állásának megfelelően” összefoglalta, hogy a szövegek olvasata, filológiai pontosság mellett közli a latin minták normalizált helyesírású szövegét, valamint magyar fordításukat, nagy szolgálatot tesz mind kutatótársainak, mind az oktatásnak.

ZSILINSZKY ÉVA